

Ban Tuyên giáo, cụ Phan, cụ Trương, tên đường và nỗi đau

21/01/2022

VOA Tiếng Việt

Web Screenshot

Chân dung cụ Phan Thanh Giản và Trương Vĩnh Ký. Photo Báo Cần Thơ, Blogspot.

Sau một loạt kiểm các kiểm duyệt trong ngành xuất bản liên quan đến các ấn phẩm viết về hai nhân sĩ lừng danh Phan Thanh Giản và Trương Vĩnh Ký, nay Đảng Cộng sản Việt Nam lại ra công văn hướng dẫn các địa phương “không xem xét lấy tên hai nhân vật nêu trên (Phan Thanh Giản, Trương Vĩnh Ký) đặt tên cho đường, phố, công trình công cộng”. Giới nghiên cứu nhận định với VOA rằng văn bản này của Ban Tuyên giáo Trung ương đi ngược lại sự thật của lịch sử và gây hoang mang trong nhân dân, “sỉ nhục tiền nhân”, và “kỳ thị” trí thức miền Nam.

Phan Thanh Giản (1796-1867), một đại thần triều Nguyễn, làm quan trải qua 3 đời vua, Minh Mạng, Thiệu Trị, Tự Đức, là một nhân vật lịch sử, nhà thơ, nhà sử học, đỗ Đại khoa tiến sĩ đầu tiên của đất Nam Kỳ, được nhiều nhà nghiên cứu đánh giá cao trên nhiều lĩnh vực chính trị, ngoại giao, văn hóa.

Trương Vĩnh Ký (1837-1898), là một nhà bác học, nhà ngôn ngữ học tiêu biểu của Việt Nam trong thế kỷ XIX, người am tường và có cống hiến lớn trên nhiều lĩnh vực lịch sử, ngôn ngữ học, văn học, báo chí.

Văn bản gây tranh cãi

“Cho đến nay, các cơ quan chức năng vẫn chưa làm sáng tỏ được những vấn đề liên quan đến hai nhân vật Phan Thanh Giản và Trương Vĩnh Ký đối với lịch sử Việt Nam”, công văn đề ngày 5/1 do Phó Trưởng ban Tuyên giáo Trung ương Phan Xuân Thủy ký, nêu lý do.

“Những nhân vật lịch sử còn có ý kiến đánh giá khác nhau hoặc chưa rõ ràng về mặt lịch sử thì xem xét chưa đặt tên đường, phố và công trình công cộng,” công văn có đoạn.

Hai nguồn tin thân tín với các cấp ủy trong ban tuyên giáo ở các tỉnh, nơi tiếp nhận văn bản này, cho VOA biết rằng công văn này là có thật.

Ban Tuyên giáo Trung ương chưa phản hồi yêu cầu bình luận của VOA.

Có lẽ các cấp chính quyền và các bộ ngành đã “quen” với việc tiếp nhận “chỉ đạo” kiểu này từ Ban Tuyên giáo Trung ương vì Đảng Cộng sản giữ vai trò lãnh đạo “toute dien” và “sát sao”, cho dù có phần lấn át vai trò của hội đồng nhân dân cấp tỉnh – cơ quan duy nhất có thẩm quyền theo luật định ra nghị quyết về việc đặt tên đường, đổi tên đường ở Việt Nam.

Công văn của Ban Tuyên giáo Trung ương ngày 5/1/2022. Photo Sachhiem.

Ông Ngô Vĩnh Long, Giáo sư khoa lịch sử của Đại học Maine, Hoa Kỳ, nêu nhận định với VOA về công văn của Ban Tuyên giáo Trung ương:

“Sự đánh giá này là sự đánh giá mang tính chính trị. Dường như họ không đọc những nghiên cứu cả 100 năm nay về cụ Phan Thanh Giản và Trương Vĩnh Ký và những đóng góp của họ đối với đất nước.

“Có thể họ cho rằng Phan Thanh Giản ký hiệp định với Pháp là bán nước, nhưng ông chỉ là người được vua cử đi đàm phán. Trong khi đó ông Trương Vĩnh Ký là một nhà khoa học lỗi lạc, biết bao nhiêu thứ tiếng, dịch nhiều sách và đóng góp rất lớn cho đất nước. Tại sao nói là “chưa rõ ràng”?

Giáo sư sử học nhận định rằng Phan Thanh Giản không thể tự mình làm trái ý vua, và vì vậy không thể quy tội “bán nước” hay “phản bội Tổ quốc”.

“Rõ ràng đây là hành động chính trị chưa được suy xét đàng hoàng. Nó làm mất mặt chính quyền hiện tại và mất mặt cho giới trí thức Việt Nam, trí thức Việt Nam đã thực hiện biết bao nghiên cứu, bài viết về hai ông mà họ bỏ qua hết.”

Từ California, nhà giáo Nguyễn Trung Quân, cựu hiệu trưởng trường Phan Thanh Giản ở thành phố Cần Thơ trước năm 1975, nói với VOA rằng công văn của Ban Tuyên giáo vừa “không đúng đắn” về nội dung vừa “không có tính lịch sử”. Ông nói:

“Đó là một điều phi lý. Cụ Phan Thanh Giản mất tính đến nay là 155 năm, cụ Trương Vĩnh Ký mất tính đến nay là 124 năm, người Cộng sản chiếm miền Nam tính đến nay là gần 47 năm. Vậy cái cơ quan đó làm cái chi mà không làm sáng tỏ được những vấn đề liên quan đến hai nhân vật Trương Vĩnh Ký và Phan Thanh Giản.

“Từ mấy mươi năm nay, qua các cuộc hội thảo ở Việt Nam và ở ngoại quốc, chúng tôi đã có những nghiên cứu đề cập đến vấn đề đó. Viện sử học Việt Nam trong văn thư ngày 20/1/2008 nói rất rõ ràng: Cụ Phan Thanh Giản có nhiều đóng góp lớn đối với lịch sử dân tộc trên lĩnh vực văn học, sử học. Về nhân vật lịch sử Phan Thanh Giản, đã có nhiều công trình nghiên cứu chuyên sâu, nhiều cuộc hội thảo khoa học được tổ chức để đánh giá một cách khách quan về cuộc đời, sự nghiệp và những cống hiến của ông đối với lịch sử dân tộc. Với nhận định mới trên quan điểm cụ thể, nhân vật Phan Thanh Giản xứng đáng được tôn vinh bằng nhiều hình thức khác nhau.”

Nỗi đau xuyên thế kỷ

Các nhà nghiên cứu cho biết rằng chính quyền cách mạng ở miền Bắc từ sau Hiệp định Gevene 1954 đã không có thiện ý đặt tên đường mang tên Phan Thanh Giản và Trương Vĩnh Ký, và quan điểm này cũng kéo theo sự thay đổi tên đường, phá vỡ hay di dời tượng đài của hai nhân vật lịch sử này sau khi chính quyền Nam Việt Nam bị mất năm 1975.

Thời Pháp thuộc, Hà Nội đã có đại lộ Phan Thanh Giản từ năm 1949, và đến năm 1954 thành phố Hải Phòng cũng có đại lộ Phan Thanh Giản. Tuy nhiên, sau khi miền Bắc “tiến lên” chủ nghĩa xã hội từ 1955 ở Hải Phòng con đường này được đổi tên thành Cù Chính Lan, và tại Hà Nội con đường mang tên Phan Thanh Giản cũng đổi tên thành Nguyễn Hữu Huân từ năm 1964.

Khi Đô thành Sài Gòn có tên mới là thành phố Hồ Chí Minh thì những con đường mang tên Phan Thanh Giản cũng không còn. Vào tháng 8/1975, Ủy ban Quân quản thành phố Sài Gòn - Gia Định quyết định đổi tên đường Phan Thanh Giản ở quận 3, có từ năm 1955, thành đường Điện Biên Phủ. Vài năm sau đó, một con đường Phan Thanh Giản ở quận Gò Vấp bị thay đổi tên thành Nguyễn Thái Sơn.

Tại Cần Thơ, từ năm 1917 đã có ngôi trường trung học mang tên Phan Thanh Giản (dành cho nam sinh) tọa lạc ngay trên đường Phan Thanh Giản. Sau năm 1975, trường này bị đổi tên thành trường cấp 3 An Cư và đến năm 1985 lại đổi tên thành trường Trung học phổ thông Châu Văn Liêm.

Nhà giáo Nguyễn Trung Quân chia sẻ nỗi đau khi ngôi trường mang tên Phan Thanh Giản do ông làm hiệu trưởng bị đổi tên và bức tượng Phan Thanh Giản ở giữa sân trường bị chính quyền mới phá vỡ. Sự việc xảy ra cách nay hơn 45 năm, nhưng đối với ông, “nỗi đau vẫn day dứt.”

Một góc trường Châu Văn Liêm ở Cần Thơ vào năm 2018, trước đây là trường Phan Thanh Giản. Photo Sunny Doan

“Từ khi những người cộng sản vào miền Nam vào tháng 4/1975, thì sang đến tháng 5/1975, họ đập vỡ tượng cụ Phan Thanh Giản ở giữa sân trường của chúng tôi. Họ hạ bảng tên để đổi tên trường nhằm như rằng để dằn mặt trí thức miền Nam.

“Lối hành động đó chúng tôi biết là sai, chúng tôi mấy mươi năm nay đã liên lạc thẳng với họ chỉ rõ sự sai lầm lịch sử của họ... Chúng tôi gửi văn thư cho chính quyền Cần Thơ, chính quyền Trung ương hơn 20 năm nay.

“Cụ Phan Thanh Giản là một người yêu nước, tuân tiết để giữ vẹn chữ trung.

“Ông Thủ tướng Võ Văn Kiệt, một người cộng sản mà còn tặng tượng cụ Phan Thanh Giản cho tỉnh Vĩnh Long để dựng tượng lên. Ông cũng cho rằng cụ Phan Thanh Giản là người yêu nước.

“Còn chúng tôi và những học sinh gắn bó với trường, chỉ yêu cầu làm theo đúng lịch sử - trả lại tên trường. Thế nhưng đến nay, họ vẫn có thái độ lập lò, bởi vì họ dùng chính trị, chứ không phải lịch sử, nhằm mục đích hạ bệ cụ Phan Thanh Giản.”

Cũng sau năm 1975, đường Phan Thanh Giản ở Cần Thơ bị đổi tên thành đường Phan Đăng Lưu và không lâu sau lại đổi tên thành đường Xô Viết Nghệ Tĩnh.

Từ thời Pháp, ở Sài Gòn có trường Collège Pétrus Trương Vĩnh Ký (Trung học Petrus Trương Vĩnh Ký) được thành lập từ năm 1927, còn được gọi là trường

Pétrus Ký, là nơi mà các ông Nguyễn Minh Triết, Trương Tấn Sang... từng theo học, sau này đi theo cách mạng và trở thành những nhà lãnh đạo của Đảng Cộng sản Việt Nam.

Năm 1937, nhân lễ kỷ niệm sinh nhật lần thứ 100 của Trương Vĩnh Ký, trường đặt tượng bán thân bằng đồng của ông tại giữa sân trường. Đây là tác phẩm của nhà điêu khắc người Pháp, thực hiện từ năm 1889, khi nhà bác học Trương Vĩnh Ký còn tại thế, theo báo Tuổi Trẻ.

Sau biến cố 1975, trường bị đổi tên, thay tượng. Tên mới của trường là Lê Hồng Phong, Tổng bí thư Đảng giai đoạn 1935-1936; và bức tượng đồng của nhà bác học Trương Vĩnh Ký cũng bị dời đi.

Trong khi đó, một bức tượng đồng toàn thân của cụ Trương Vĩnh Ký, đúc năm 1927, được nhân dân Nam Bộ góp tiền xây dựng nên và đặt ở vườn hoa trước Dinh Độc Lập, gần đường Alexandre de Rhodes ở quận Nhất, đến năm 1975 bị chuyển vào một góc hẹp ở Bảo tàng Mỹ thuật TP. Hồ Chí Minh.

Các nhà nghiên cứu trong và ngoài nước nhận định rằng người có công đầu trong việc sáng tạo ra chữ Quốc Ngữ là Alexandre de Rhodes, nhưng để chữ Quốc Ngữ phát triển như hiện nay phải kể đến công lao của Pétrus Trương Vĩnh Ký.

Ông Trương Minh Đạt, chắt của Trương Vĩnh Ký, người quản lý và trông coi khu lăng mộ Trương Vĩnh Ký trên đường Trần Hưng Đạo, Sài Gòn, nói với Luật khoa tạp chí: “Người ta luôn nghĩ ông Trương Vĩnh Ký là Việt gian, vì cái tên Petrus Trương Vĩnh Ký nên người ta nghĩ Petrus là Pháp rồi nhưng thật sự theo đạo thì tên thánh đi trước, chứ ông đi xứ với Phan Thanh Giản vẫn mặc áo dài khăn đóng bình thường, ông không mặc đồ Tây. Pháp kêu theo quốc tịch Pháp vẫn không theo”.

“Ai công nhận thì cảm ơn, ai không công nhận thì thôi. Xấu cũng được, tốt cũng được, người sau hậu thế sẽ nhận xét. Như ông Trương Vĩnh Ký đã viết, về sau hãy để hậu thế nhận xét ông có tội hoặc không có tội,” Trương Minh Đạt nói.

Phan Thanh Giản và vụ án “Phan Lâm mãi quốc, Triều đình khí dân”

Luật sư Phan Đào Nguyên ở California, tác giả khảo cứu “*Phan Thanh Giản và vụ án ‘Phan Lâm mãi quốc, Triều đình khí dân’*”, nói với VOA rằng các sử gia tại miền Bắc Việt Nam đã sử dụng câu này liên tục từ thập niên 1950 đến nay, nhân

danh “nhân dân” để kết tội bán nước cho hai đại thần triều Nguyễn là Phan Thanh Giản (Phan) và Lâm Duy Hiệp (Lâm); với sự chú trọng đặc biệt vào Phan Thanh Giản, vị tiến sĩ đầu tiên của đất Nam Kỳ.

Câu trên có nghĩa là *Phan (Thanh Giản), Lâm (Duy Hiệp) bán nước, Triều đình bỏ rơi dân chúng*. Lâm Duy Hiệp (1806-1863) là một quan đại thần triều Nguyễn.

Nghiên cứu của Luật sư Phan Đào Nguyên đưa ra kết luận, sau năm 1975 thì câu “*Phan Lâm mãi quốc, triều đình khí dân*” đã được đem từ miền Bắc vào phổ biến ở miền Nam. Rồi từ đó, nó được coi như “một sự thật lịch sử trong cả nước”.

“Theo sự nghiên cứu của tôi thì “cái tội” lớn nhất mà các sử gia miền Bắc đã gán cho Phan Thanh Giản là “tội bán nước”, và họ dùng câu “*Phan Lâm mãi quốc, Triều đình khí dân*” như là một bằng chứng mà họ cho rằng nhân dân miền Nam đã gán cho Phan Thanh Giản sau khi ông ký hòa ước Nhâm Tuất năm 1862.

“Theo nghiên cứu của tôi, câu “*Phan Lâm mãi quốc, Triều đình khí dân*” không có nguồn gốc từ nhân dân miền Nam, và cũng không phải đã được dùng để đề lên trên lá cờ khởi nghĩa của Trương Định như các sử gia miền Bắc đã nói, mà câu này là một sản phẩm được chế tạo ra bởi ông Trần Huy Liệu, Viện trưởng Viện Sử học ở miền Bắc vào thập niên 1950-1960. Sau đó câu này được đem vào nhà trường dạy cho trẻ con ở miền Bắc và sau 1975 thì được dạy cho khắp cả nước.

Khi được hỏi liệu nghiên cứu của ông có phải là nguyên nhân, hay một phần nguyên nhân, đưa đến văn bản gần đây của ban Tuyên Giáo hay không, luật sư Phan Đào Nguyên nói, tóm chū nêu trên chính là nguồn gốc cho sự lên án Phan Thanh Giản trong suốt mấy mươi năm qua, và là “căn bản cho cái gọi là “ý kiến trái chiều” về Phan Thanh Giản”.

“Câu này đã tạo nên cái mà chúng ta có thể thấy trong công văn của Ban Tuyên giáo Trung ương, trong đó có ghi “ý kiến trái chiều hay những đánh giá khác” về Phan Thanh Giản,” ông Phan Đào Nguyên nhận định.

Nhà giáo Nguyễn Trung Quân nêu nhận định tương tự:

“Quyển sách dài 384 trang của nhà nghiên cứu Phan Đào Nguyên đã khiến cho họ không thể trả lời được. Nó cho thấy rõ gian kế của người cộng sản và thực tế cách thức làm việc của người mà họ cho là “sử gia” miền Bắc.

“Hai vị Phan, Trương là hai học giả lớn của miền Nam, bị họ dồn dập lén xuống, rồi ra cái văn thư theo kiểu đòn thù thì thật không xứng đáng với cách thức làm lịch sử. Mà thật vậy, họ làm chánh trị, chứ không làm lịch sử.”

Trường trung học tư thục Phan Thanh Giản ở Đà Nẵng (1969 - 1975). Photo Thuong mai truong xua.

Làn sóng mới từ sau Đại hội Đảng XII?

Tác giả Phan Đào Nguyên bắt đầu nghiên cứu về hai nhân vật Phan Thanh Giản và Trương Vĩnh Ký trong vài năm gần đây và biết rằng chính quyền Việt Nam đã dùng “mệnh lệnh” miệng để cấm phát hành hai quyển sách viết về hai nhân vật này.

“Có hai quyển sách về hai nhân vật lịch sử này: Petrus Ký, nỗi oan thế kỷ và Phan Thanh Giản – Nhà ái quốc và người mở đường cho nước Việt Nam hiện đại: Những năm cuối đời đã được in ra ở bên Việt Nam nhưng rồi đã bị cấm, và theo tôi hiểu trong đó có quyển bị cấm mà không có công văn gì cả.”

Vào tháng 8/2017, cuốn “Petrus Ký, nỗi oan thế kỷ” do nhà nghiên cứu lão thành Nguyễn Đình Đầu chủ biên, một công trình tập hợp các bài viết của nhiều tác giả xưa và nay, nói về học giả Trương Vĩnh Ký (1837-1898), bị thu hồi khỏi các hiệu sách và bị cấm phát hành ở Việt Nam.

Quyển sách trên được Cục Xuất bản cấp giấy phép với đầy đủ các thủ tục giấy tờ và đã qua thời hạn lưu chiểu theo luật định để lưu hành, được dự trù ra mắt tại Đường Sách Sài Gòn, nhưng đã bị hủy theo “một chỉ thị miệng” và báo chí được

tin nhận cảnh báo không đưa tin về cuốn sách này, trang BBC dẫn lời tác giả Nguyễn Đình Đầu cho biết.

Cuối 2019 đầu 2020, cuốn sách “*Phan Thanh Giản – Nhà ái quốc và người mở đường cho nước Việt Nam hiện đại: Những năm cuối đời (1862-1867)*” của hai tác giả Phan Thị Minh Lễ và Pierre Ph. Chanfreau, do dịch giả Phan Tín Dụng chuyển ngữ từ tiếng Pháp, đã phải tạm dừng phát hành, theo trang Người Đô thị.

Trang này dẫn nội dung công văn số 09/CV/XBHN của nhà xuất bản Hà Nội viết: “Trong quá trình rà soát lại, NXB Hà Nội nhận thấy một vài nội dung cần có sự nghiên cứu kỹ lưỡng để có thể chỉnh sửa cho phù hợp hơn”, đồng thời đề nghị tạm dừng phát hành quyển sách công phu về nhân vật “gây tranh cãi” Phan Thanh Giản để hai bên cùng thống nhất và tổ chức chỉnh sửa.

Cuốn sách này về Phan Thanh Giản từng được nhà xuất bản L’Harmattan (Paris, Pháp) ấn hành vào năm 2002 có tựa đề “*Phan Thanh Gian: patriote et précurseur du Vietnam moderne. Ses dernières années 1862-1867*”.

Từ thành phố Hồ Chí Minh, tác giả trẻ Tôn Phi, người có ấn phẩm phát hành trên mạng Amazon, nêu nhận định với VOA:

“Cho dù hai ông Trương Vĩnh Ký và Phan Thanh Giản có như thế nào đi chăng nữa thì đó là những tên tuổi rất lớn, có nhiều đóng góp cho lịch sử và tiến trình văn hóa của nước nhà.

“Việc đặt tên đường phải thực hiện theo nguyện vọng của nhân dân và khi nhân dân yêu cầu trả lại tên đường thì chế độ cầm quyền buộc phải trả lại tên đường, nhất là tên những con đường đó vô hại đối với văn hóa xã hội.

“Ban Tuyên giáo Trung ương cố tìm mọi cách để thao túng tâm lý của một bộ phận dân chúng, song ngày nay với sự tiến bộ của Internet, không ai có thể giấu được bất kỳ điều gì, vì người dân đã rất ý thức về điều này”.

Giữ nguyên trạng? và ‘rút kinh nghiệm’?

Hiện tại ở miền Nam, vẫn có những ngôi trường và con đường mang tên Phan Thanh Giản và Trương Vĩnh Ký, nhưng hầu hết là trường tư thục hay dân lập và là tên của những con phố nhỏ, ví dụ như đường Phan Thanh Giản ở thành phố Mỹ Tho, tỉnh Tiền Giang, hay đường Trương Vĩnh Ký ở thị xã Lagi, tỉnh Bình Thuận.

Các nhân viên tại hai trường dân lập Trương Vĩnh Ký ở Tp. Hồ Chí Minh và ở Đồng Nai nói với VOA rằng nhà trường không có kế hoạch phải đổi tên và cũng không biết gì về công văn của Ban Tuyên giáo.

Có lẽ ngôi trường công lập duy nhất hiện tại mang tên Trương Vĩnh Ký ở Việt Nam là một ngôi trường trung học ở xã Vĩnh Thành, huyện Chợ Lách, tỉnh Bến Tre, sinh quán của nhà bác học.

Trường được Tỉnh ủy và Hội đồng nhân dân tỉnh ra quyết định thành lập vào năm 2009, sau khi thừa nhận kết luận của một cuộc tọa đàm của các nhà khoa học về những đóng góp to lớn của Trương Vĩnh Ký, đặc biệt trong lĩnh vực văn hóa và ngôn ngữ. Vào cuối năm 2010, bức tượng đồng tạc nhà bác học Trương Vĩnh Ký do tạp chí Xưa & Nay quyên góp, được khánh thành tại ngôi trường này.

Trước đó, vào năm 2008, chính quyền tỉnh Bến Tre thành lập giải thưởng mang tên Trương Vĩnh Ký, do hội khuyến học đề nghị, để vinh danh các học sinh trung học xuất sắc trên toàn tỉnh.

Web Screenshot

Trường trung học công lập Trương Vĩnh Ký ở Bến Tre. Photo Bao Dong Khoi

Vào năm 2008, chính quyền tỉnh Vĩnh Long tổ chức lễ rước và an vị tượng Phan Thanh Giản tại Khu Di tích Văn Thánh Miếu Vĩnh Long – nơi Kinh lược sứ đại

thần Phan Thanh Giản tuẫn tiết. Pho tượng do cố Thủ tướng Võ Văn Kiệt phụng hiến. Tượng đúc bằng đồng, cao 85cm, nặng 250 kg, được tỉnh Vĩnh Long đặt trang trọng tại nơi thờ trong Văn Thánh Miếu.

Cố Thủ tướng Võ Văn Kiệt từng viết: “Tôi khẳng định rằng Phan Thanh Giản là một người yêu nước, thương dân mà lo không tròn bốn phận, Cụ đã tự làm án cho chính mình: đó là cái chết. Một cuộc đời thanh sạch, thật đáng để lại gương soi cho hậu thế... Tôi đã về thăm mộ cụ Phan Thanh Giản và đốt nhang lạy hương hồn cụ. Và tôi cũng quyết định sửa sang lại khu mộ phần và nhà thờ cụ bởi mộ đã bị thời gian bào mòn quá nhiều.”

Một nguồn tin cấp ủy thân tín với ban tuyên giáo nói với VOA rằng chính quyền có thể sẽ cho giữ nguyên trạng những gì đã có, và sẽ “rút kinh nghiệm” trong việc lấy tên hai cụ để đặt tên đường, công trình công cộng trong tương lai.

Với công văn mới này của Ban Tuyên giáo Trung ương, có lẽ trường THPT Trương Vĩnh Ký ở Bến Tre sẽ là ngôi trường công lập cuối cùng ở Việt Nam mang tên này, và cố Thủ tướng Võ Văn Kiệt cũng là lãnh đạo cộng sản duy nhất và cuối cùng chính thức tôn vinh công lao của nhân vật lịch sử Phan Thanh Giản. Nhưng Thủ tướng Kiệt đã qui tiên cùng hai cụ Phan, Trương mất rồi!